

“Vascuence”aren legea

Patxi Zabaleta

1. Aurrekoak eta oinarriak

Nafarroan ez da inoiz orain arte Euskararen legerik izan. Nafarroako lehen euskararen legea bada, 1986ko abenduaren 15eko legea da.

Nafarroa erresuma zenean ere, nahiz eta garai haietan erresumako jenderik gehiena euskaraz mintzatzen zena izan, ez zen Euskara inoiz hizkuntza ofizial bilakatu. Nafarroako artxibategietan, dokumentuak okzitanoz eta latinez daude gehienak; eta ondoren gazteleraz, baita herririk euskaldunenei dagozkienak ere.

Berdin gertatzen da elizako dokumentuei dagokienez. Badira hori bai, han-hemenka, euskaraz eginiko sermoiak, eta batez ere pastorgintzarako idatziak. Baina liburu eta dokumentu ofiziale-tan, latinari espainolak hartu zion tokia.

Fenomeno horrek badauzka —nola ez— bere arrazoinak, bai historikoak, bai hizkuntzaren beraren gaitasunari dagozkionak eta baita euskarak latinarekin duen arrotzasunari dagozkionak ere.

Baina edozein modutan ere, gertatutakoa hori da, euskarak hain zuzen ere ofizialtasunik ez izatea inoiz Nafarroan historian zehar.

Eta gainera, horrekin batera, euskara ez dela izan jakintzaren hizkuntza. Euskara, bere kasuan, kulturaren eta harreman sozialen hizkuntza izan da. Ez da izan halaber, jakinduriaren, ikerlanen edo ikasketen hizkuntza.

Guzti hori ezeztatzeko, ez dira nahikoak, —nahiz eta egiak izan— euskaraz eman izan diren dotrinak, euskararen erabilpena elizatan, eta neurriren batean ere euskara ikasketatan erabili izana, dotrinaren beraren bitartez edo bertso-paperen bitartez esate baterako.

Nafarroako monastegi eta artxibategietan, izkribu edo idazkiak, nahiz eta latinez edo erromantzez egon, badute ere beren ohar eta batez ere toponimia eta giza-izenei dagozkienez beren interesa, baina hemen hizkuntzaren erabilpenaz ari gara!

2. Ofizialtasunaren garrantzia gaurko gizartean

Gure egunak arte euskarak, ofizialtasunik eta legerik gabe iraun duela ezin uka eta gainera gogoan hartu behar den zerbait da, geroa ere egoki aztertzekotan. Orain arte euskarak hizkuntza bizi eta erabili bezela iraun du, bere atzerakada guztiekin bada ere, baina baita aurreraka egin duen aldiekin ere.

Orain arte ordea euskarak ez du izan inoiz ofizialtzat hartu eta erabili duen estatu edo erresumarik.

Nola iraun ahal izan duen holako hizkuntza batek, erromantzez inguraturiko leku eta denboran zehar, oraindik askok egiten dugun galdera da eta jakintsuak ez daude erantzunean ados.

Villasantek bere Euskal Literaturaren Historiako lehen atalean zera dio, agian euskarak beste hizkuntzenak —eta ez bakarrik hizkuntzak— hartzeko edo bereganatzeko duen ahalak lagundu diola irauten. Behar bada hizkuntzaren izaerako edo esentziako tankera horrek, izan du zerikusirik eta behar bada lagundu egin dio. Baina hizkuntzaren barruko arrazoinak ez dira aski. Gizarte-arloko edo arlo sozialeko arrazoinak eta historian zehar gertatutako gora-beherak ere, beren eragina izan dute. Hain luzea dugun kondairan eta hain ezberdinak diren egoera guzti horietan ordea, ez da batere erraza argudio-marra edo ildoak aurkitzea. Industrialtzea bera berdina izan ez den bezala, historiaren beste urrats askotan eta gaurko gizarte-motatan ere, ezberdintasun sakonak aurkitzen ditugu euskararen iraute harrigarriari erantzun borobilegiak emateko.

Hizkuntza guztiak ordea, beste gauza askoren artean, tresna dira, giza-harremanetarako eta bizimodurako tresna. Eta tresna guztiak bezala, balio ez dutenean edo beste tresna egokiagorik sortzen denean, baztertuak eta ahaztuak uzten dira. Ez bakarrik baliagarritasunak, baizik eta hain modan dagoen obsoleszentziak ere baztertu egiten ditu tresnak.

Ondorioz, eta nahiz eta gordina iduri, euskara, gizarteko harremanetarako eta bizimodurako balio izan duen tresna izan dela aitortu beharko. Ez da inolaz ere jendearen borondatearengatik edo nahiarengatik irau duen zerbait; hori bakarrik ez da aski, baina gainera kondairako gorabehera askotan borondate edo nahimen hori ez da gertatu. Euskara gutxietsi duten gehienak euskaldun hutsak izan dira, batez ere soldaduskara edo gerrateetara joan eta bizimodu berri horretarako balio ez zien tresna zela oharu direnean. Hala eta guztiz ere bizimodurako, bizimodu batzuetarako alegia, balio izan duen tresna izan delako irau duela aitortu behar. Eta balio hori, ofizialtasunez jantzirik ikusten ditugun errege eta jauntxoek gorte eta bizibide horietan agertzen ez baldin bada ere, Euskal Herrian bikoiztasuna, aspaldikoa edo agian betidanikoa dugula pentsatu beharko.

Hirian, kalean eta printzipalen bizimoduetan, euskarak ez zuen tokirik. Sukaldean eta baserrian irau badu, behar bada ez da hain

harrigarria lehen inprimatutako liburuan era "jalgi hadi plazara" ezarririk eta idatzirik gelditzea.

Euskal Herrian, gizarteak eta erakundeek, bikoiztasuna sakona eta aspaldikoa dute. Hegel filosofoak gizartea eta estatua bereizi bazituen, hemen ez bakarrik estatuari dagokionez, bere irudirik gorenenean behintzat, baizik eta bertako erakundeekiko bikoiztasunaz ere mintzatu beharko genuke. Euskal Herrian gizarte mota batzuk, nekazalgoa, arrantza, artisautza mota bat edo beste, mehatzaritza eta olagintza elkarte borobil eta hertsia bezela agertzen zaizkigu, erdi aroko glebaren eboluzioa egin ondorean finkaturik gelditu balira bezala edo.

Bikoiztasun hori dinamikoa izan da askotan behintzat eta ez estatikoa. Gizarte euskaldunak eta erromantzea eta latina erabiltzen duten erakundeek, zuzenbide zibileko alorrean topo egiten dute, foruen inguruko bizimoduaren eraketan topatzen dira. Gizartean ere, dinamika horrek, osagile diren beste batzuk sortzen ditu. Nafarroan *erromantzadua* deitutako alderdia erdi aroan kanpotik etorritakoek biztanlez betea izan litekeen bezela, Leire eta Usun Iruñeko Erresuma sortu zen gune gunetan kokatzen dira. Iruñeak berak erdi aroan hiru hauzo zituen, bakoitza bere harresiz inguratua eta gehienetan elkarrekin gudian; horietako bat zen euskalduna, *Nabarreria* hain zuzen ere; bestea frankoena zen; eta azkenik hirugarrena bien arteko nahasketatik sortua... eta guzti hori, mendeak zehar iraun zuen egoera izan zen, XIV. menderaino.

Euskal Herri osoko foru bat ez da inoiz izan, gezurra badirudi ere. Foru euskaldunik ere ez. Orain dela mila edo bederatzirehun urteko Lizarrako Forua edo Atarrabiako Forua edo Larraungoa, denak latinez dira, baina erdi arotik honantza gizartearen bikoiztasun horrek foruaren erabilpenean egiten du topo bere dinamika sortzen duen berritze horretan. Foruen fenomenoak ez da hemengo bakarrik, baina hemen gizartearen eta erakundearen artekoitasun horrek eman zion maila bereizi bat eta horretatik datorke foruen galtzeak orain dela 150 urte sortu zuen zirrara.

Bikoiztasun hori ordea industri giroko gizartean galtzen hasten da eta orain bukatzen ari da.

Gaur egun gizarteko edozein gizaseme edo emakume erakundeekiko edo administralgoarekiko harremanak beharrezko dituen da. Jaiotzen denean erregistro zibilean sartzetik hasi eta jubilazio-ko pentsioraino; nahitanahiezkoak bilakatu diren hamabost-hogei urteko ikasketetatik hasi eta gizarte-segurantzak eman eta utzi ezinezko bihurtu duen babeseraino; seme-alaben beharretatik hasi eta etxebizitzak dituen zerbitzuetaraino. Bukatu da baita ere, maila bukolikoan, halako autarki kutsuko baserriaren irudia. Kultura postindustrialak, industrialismoak nolabait bazterrean errespetatu zituen bizimodu marginal horienik ere ez du barkatzen. Gizakiak, edozein gizasemek, erakundeekiko eta gizarteko beste hainbeste egiturekiko harremanak ezinbestekoak ditu, bere premiei erantzuna emateko.

Eta egoera honetan, euskarak, giza-harremanetarako eta bizimodurako tresna egokia izatekotan, zer baldintza behar du? Tresnak bitartekotasuna du ezaugarri. Tresnaren eredia zerbaitetarako balio izatea da. Eta hizkuntzari dagokionez adibide bezala jarri ditugun harreman guzti horietarako baliodun bitartekoa izatea da helburua eta irauteko baldintza.

Oharturik bada kultura postindustrialean, komunikabideen omnipresentzia kontuan hartuta, ez dagoela gizartea eta mundu ofiziala, bereizi ahal badira ere, elkarrengandik apartatzerik, euskararen etorkizunerako ofizialtasuna deitzen dugun guzti hori eta horren ondorioz datorren guztia, izugarri garrantzitsuak agertzen zaizkigu. Bostehun liburu urtean argitaratzea eta telebista, iragarkia ezik batzuetan euskaraz izatea garrantzitsua da; euskarak batasuna lortua izatea gehien batean urrats baikorra da; ikastolak eta erdi-mailako edo unibertsitateko euskararen erabilpenari inportantzia ezin zaio kendu. Baina jendearen laneko, komunikabideetako eta eguneroko gorabeheratan euskararen bitartekotasuna lor dadin, gaur egun ofizialtasunak dakarren inguru guztia beharrezkoa da.

Euskararen edozein legez ari garenean, ez gara orduan, behintzat luzarora begira txantxetako zerbaitetaz ari, baizik eta gure hizkuntzaren etorkizunean garrantzia izanen duen zerbaitetaz.

3. Euskara zuzenbide pribatuan

Nafarroan zuzenbide zibila edo pribatua Foru Berria deitzen den legeria edo lege-bilduman dago.

Besterik beste, lege-bilduma horretan, bada lege bat, 192.a hain zuzen ere, nafartarroi euskarari buruz eskubide bat ematen diguna, testamentuak euskaraz egitekoa hain zuzen ere. Eskubide hau, lehengo gizarte-motatan guztiz garrantzitsua zen, nahiz eta oraingotan, bigarren mailako eskubide eta eginbehar bihurtzen ari izan. Garai batean, jatorriak, etxaldeak eta gurasoek ondorengo izendatzeak, guztia edo gehiena esan nahi zuen gizartean edozeini jokatzea gertatuko zitzaionari buruz. Ez zen bada txantxetako zeregina eta nolanhiko eskubidea.

Nafarroako, zenbait alorretan behintzat, kode zibilaren ordezkoa den Foru Berriko 192. legeak, hona zer dioen bere bi ataletan: 1.- Nafartarrek euskaraz testamentua egin ahal izan dute. 2.- Testamentua *exkurrau* edo notaria baten aurrean egiten baldin bada, eta beronek euskaraz ez baleki, testatzaileak aukeratutako bi itzultzailearen lana beharrezkoa da gaztelaniara bere erabakia itzul dezaten; testamentua bi hizkuntzatan idatziko da, Erregelamendu notarialak dioen bezela.

Foru Berria delako lege-bilduma hau, 1973ko martxoaren batean eraikitako legea izanik ere, lehengo egoeratik zetorren legeriaren moldaketa da eta orain ere indarrean dirauena. Lege horren arabera testamentuak egin daitezke eta egin ere egiten dira bai bi hizkuntzatan, eta baita ere euskara hutsean.

Lege labur honetan alde nabarmenik bada, oraingo euskararen edo vascuencearen legearen aldean jartzen baldin badugu. Berezi-tasun hori garrantzitsua izateaz gainera, gogoan hartu behar da ondoren aztertzeraz goazen legea ongi ulertzekotan. Berezi-tasun hori hain zuzen ere lehenengo hitzak dakarren muga da: nafartarrek. Horrek esan nahi du Nafarroako herritar edo hiritar den edozein gizaseme edo emakumek duela eskubidea; esan nahi du nafartar batek eskubide hori noiznahi eta edozein tokitan duela.

Nafartar batek testamentua euskaraz Elizondon edo Tuteran egin dezake, eta baita ere Iruñean edo Bilbon edo Bordelen. Nafartarra izateagatik eskubide hori dauka nonahi eta noiznahi.

Vascuencearen legean ordea ez da inoiz ere bere 28. artikulua eta ondorengo erabaki iragankor edo osagarrietan ere, ezda behin ere nafartar hitza —navarro hitza alegia— azaltzen.

Hori ez da ez txiripa ez eta hutsegitea ere. Nafarroa edo Navarra hitza askotan azaltzen da eta herritar hitza berriz —ciudadano hitza bere terminologian alegia— hamar aldiz azaltzen da lege motz honetan.

Terminologia horrek adierazten duena, sakon-sakonean zera da, euskararen legean dagoenaren ondorioz, ez direla eskubideak edo nahi baduzue herritarren edo pertsonaren eskubideak, baizik eta tokian tokiko ahalak, edozeinentzat, nongo herritarra den begiratu gabe, non dagoen besterik kontuan hartu gabe. Ez dira eskubideak, pertsonen eskubideak, baizik eta eremu batzuetan edo besteetan dauden egituraketak edo zuzenbideak eta han dagoenak edo han dagoenean edonork edo norbaitek han dagoen bitartean eskura ditzakeenak.

Nafartar batek testamentua euskaraz Madrilen egin dezakeen bitartean, Elizondoko batek Tuteran ez du bere seme-alabak euskaraz Oinarrizko Heziketa Orokorrean ikas dezaten aukeratzetik, edo eta administrazioko harremanak euskaraz edukitzea aukeratzetik. Tuterako batek, edo Madrilgo batek, Elizondon dagoen bitartean, bere seme-alabak O.H.O. delakoan euskaraz ikas dezaten aukera dezakeen bitartean, Elizondokoak ahal hori —eskubidea ez bait da pertsonari jarraitzen diona— galdu egiten du euskal lurraldea edo "zona vascofona" delakotik ateratzen den bezain laister.

Guzti hau, Nafarroa euskararen erabilpenari buruz zatitan puskatzetik dator. Zatiak sortuz gero, tokian tokiko ahalak eta erabilpideak jarritz gero, ezinbestekoak ziren pertsonaren edo herritarren edo nafartarraren eskubideak alde batera utzi behar izatea, ahal horiek ez diotelako pertsonari jarraitzen lurralde batetik

bestera ateratzen denean. Ezinbestekoa den bezela nafartarren artean ezberdintasunak sortzea, lege honek guztiona den tresna eta ondasun horren erabilpenerako. Guztiona esaten denean gainera, euskaraz ez dakitenena ere gogoan izan beharra daukagu. Badira katemaila edo eslaboi galduak, badira belaunaldi osoak ez bakarrik euskaraz ez dakitenak, baizik eta baita ezin ikasi izanen dutenak ere. Baina korrikaren lekuko edo ikurrak eskuz esku Erriberako zelai zuhaitzik gabeak igaro behar dituenean, euskararik gabeko horien eskutan igaro beharra du. Eta lege honek ez die ahal berdinek ematen Murtxanten daudenei edo Elizondon direnei, nahiz eta behar bada, ez den hori lege honen akats edo hutsegiterik sakonena.

Foru berrian dagoen lege horretaz gainera, zuzenbideko erabilpen zibilean ere badira beste adibide batzuk, bai hitzarmenak direla eta baita agiri edo ohituren ondorioak ere direla bide ere. Oteiza de la Solana herrian auzolan oihukatzen dutenean bandoa joz, ez da hitz soil bat, baizik eta hitzak loturik duen egitura edo erakundea ere bada. Hizkuntza galdu ondoren, hizkuntzaren kontzientzia guztia ere galdurik dutenean eta gehienez ere "hemen lehen euskaldunak omen ginen" edo "nire aiton-amonak euskaldunak ziren" esaten dutenean ere, oraindik, Lizarra edo Tafalla aldeko herri askotan auzolan egitera deitzen dute, eta bizimodu batzuetan hain garrantzitsua izan zen erakunde edo instituzio horrek adierazten du Vinson-en esatera ez dela egia. Euskal Herriak ez du hizkuntza bakarrik bereizgarri, baizik eta hizkuntzak bizimoduan sortu duen guztia edo eta bizimoduak hizkuntzaren bitartzen maitu zuena.

Zuzenbide eta gizarteko harremanetan euskarak izan duen toki horrek ordea, zuzenbide publikoa deitzen den horretan ez du izan ondoriorik.

Santso zazpigarrenaz geroztik, Nafarroako erregeak erdalduinak izan dira beti, askotan atzerriarrak eta batzutan beste herrialde edo atzerrietan ere beren interesak eta jokabideak zeuzkatena. Oliteko gortean edo Iruñeko jauregietan euskara arrotz ibili zen beti; ziur aski gehienez ere, morroin eta neskameen hizkuntza

zen; eta agian zekorrak, zerriak, barazkiak eta egurra ekartzen zuten baserritarren hizkuntza... gutxi gorabehera gaurko Donostiako edozein hoteletako giroan bezalatsu.

Izan zen, hori bai, garai berezi bat, euskarak babes politikoa eduki zuena, hain zuzen ere Hego Nafarroak bere askatasuna galdu eta ondoren. Fernando faltsarioak bula faltsu bat erabili zuen Nafarroako *erregeen* kontra eta ondoren Joana erregina calvinista egin zen. Leizarragaren lanak eta neurriren batean Detxeparerenak ere, eta hamaseigarren mendeko iparraldean gertatutako euskararen pizkundeak ofizialtasunik izan ez bazuen ere, gutxienez babesa jaso zuen, Endrike IV.ak Parisek meza ongi balio zuela aitortu arte.

4. Nafarroako euskararen legearen aurrebaldintzak

1978.eko Konstituzioak bere 3. artikuluan zera dio: Estatuan gaztelania da hizkuntza ofiziala. Espainiar guztiek dute jakin beharra eta erabiltzeko eskubidea.

Artikulu bera, ondoren zera dio: Beste gainerako hizkuntza espainolak ere ofizialak izanen direla zein bere komunitate autonomoan.

Konstituzioan ez da zatirik azaltzen komunitate autonomoei dagokionez. Osorik aipatzen ditu; bakoitza berean. "Las" artikulua erabiltzen du Konstituzioak. Ez da orduan erraza Foru-Hobekuntzarako Legeko 9. artikuluan egiten den zatiketa Konstituzio-ko hirugarren artikularekin lotzea. Nik uste behintzat, hizkiz hizki edo letraz letra aztertzen badugu bigarren ofizialtasun hori, nahiz eta bigarren mailakoa izan, nahiz eta estatutuetan egiteko utzi eta abar, Konstituzio-ko hirugarren artikulua horrek esan nahi duena, ez datorrela bat ondoren eman zaion erabilpenarekin. Hor Komunitate Autonomoetan dio eta ez zatietan.

Konstituzioaren 3. artikulua hori horrela gelditu zenean, Euskaltzaindiak protesta ofiziala egin zuen euskara gutxiesten ze-

lako. Izan ere, 14. artikuluan aipatzen denean espainiarrak legearen aurrean berdinak direla, jaiotza, arraza, sexua, erlijioa, eritzia eta abar aipatuz, ez da hizkuntzarik aipatzen. Eta gainera gaztelania behar bat bezala ezartzen zaio herritar bakoitzari.

Nafarroako estatutua den Foru-Hobekuntzarako Legea 1982ko abuztuaren 10ean ezartzen da, lege pakzionatua deitutakoaren egun berean alegia, nahiz eta 141 urte ondoren ezarri.

Lege honek bere bederatzigarren artikuluan sortzen du Nafarroan lurralde euskaldun eta lurralde ez-euskaldunaren mugaketa.

Terminologia ez da beti berdina. Foru-Hobekuntzarako Legean gaztelaniaz lurralde euskalduna esateko "vascoparlante" hitza eta gainera muga anitzean erabiltzen da. Euskararen Legean ordea "vascofono" hitza erabiltzen da. Eta lege hori egiteko lehen egitasmo edo aurreproiektuan gehiengotasunaren ideia erabili zuten, ondoren bazterturik gelditu bazen ere; "zona de predominio" lingüístico vasco" zen aurreproiektu horren terminologia.

Aipatutako Foru-Hobekuntza edo Amejoramendua delako Lege horretako 9. artikulua bada, bi ataltxo ditu: Lehenengoan, inork ahaz ez lezan Nafarroan hizkuntza ofiziala gaztelania dela ezartzen da.

Hona bigarrenak zer dioen: Euskarak ere, hizkuntza ofiziala izaera edukiko du Nafarroako lurralde vascoparlanteetan. Sic. Horrelaxe; hau da vascoparlante hitza erabiliz eta mugatzaile anitzaz edo pluralean.

Ondoren artikulua horrek, euskararen lege bat izanen dela erabakitzen du hizkuntza horren erabilpen ofizialaren ildoak eta hizkuntzaren irakaskuntza ere ezarriko dituen.

Linguistikaren edo soziolinguistikaren aldetik, lurralde edo zona horiek, nahiz eta geroz eta gehiago ari garen entzuten edo erabiltzen ohitzen, oinarririk gabeko kontzeptu edo mugaketa dira. Parlante hitza erabiltzean eta lurraldeari laguntzen, zentzu gutxiko edo zehaztasun txikiko esaera dela azpimarratu behar. Lurralde parlante edo vascoparlantea berez ere gogorra egiten bazai-

gu pentsatzea, noiz eta nola hasten da? Ehunetatik batekin; ehunetatik hamarrekin. Gogoan eduki behar da, esate baterako, Nafarroako parlamentuan errepresentatibitate politikoa ehunetatik hiru an hasten dela.

Beti ere, Foru-Hobekuntzarako Legeak sortu zuen lurralde edo zonaren muga eta aipatutako definibidean ezarririk utzi.

Guzti honen aurrean, ahal ote zen oraindik lege aurrerakoi eta euskararentzat on zena egiterik?

Esan beharra dago, lehenik eta behin euskarak, Euskal Herri osorako lege bat bakarraren beharra eta premia ezin duela inoiz ahaztu. Honek, gaurkoz utopia badirudi ere, orain dela hiru hilabete Txekoslovakian edo Bulgarian hauteskundeak egitea hainakoa bezalatsu, Europaren etorkizunean gertatuko den, gertatu behar duen zerbait bezala ikusi eta jokatu behar dugu; Europaren eta gure etorkizunean sinisten badugu behintzat. Eta hori, estatu ezberdinek irauten badute ere, estatuen arteko harreman bereziak mamitzea egonen delako, harreman horiek nahitanahiez erakunde internazionalak sortuko dituztelako eta azkenean euskarak hori behar duelako.

Baina hala eta guztiz ere, ba ote zitekeen lege aurrerakoi eta egokirik egin, Amejoramentua delakoan dagoelarik, aldatu gabe alegia?

Hortaz egin nuen idazlan txiki bat Autodeterminazioa izena duen idazle multzo batek egindako liburuko bigarren tomoan. 1985eko otsailekoa da. Artean legearen aurreproiektu edo egitasmorik ere azaldu gabe zegoen. Zer edo zer egosten ari ote zen edo bazidurien. Eta lau baldintza jartzen nituen, gaur ere ontzat ematen ditudanak.

Lehena, euskara nafartar guztion ondasuna dela eta nafartar guztiok dugula ziantzeko beharra.

Ondorioz, bigarreanean, nafartar bakoitzarentzat eskubidea eraiki behar dela, berea den hizkuntza hori erabili eta ikasi ahal izan dezan.

Hirugarrena, nire ustez garrantzitsuena, Iruñea, Nafarroako kapitala euskaldun bezala onartua izatea, edo berdin dena euskarak Iruñean ofizialtasun-maila ezagutua izan zezala.

Eta azkenik edozein herritarrek aukera askea eta ahala eduki dezala hizkuntza erabili eta ikasteko.

Jarrera eta eskakizun arrunt moderatu hauek merezi zuten, nik uste, gogoan gehiago hartuak izan zitezten. Ez zen legearen irakurketa eskuzabala eskatzea, baizik eta gutxiengo ziur eta askeak ipintzea, inor bortxatu gabe, jendearen borondatean eta aukeran oinarrituz.

Hirugarren eta laugarren baldintza horiek, merezi dute azpimarratze bat. Nafarroako biztanlegoaren bostetatik hiru Iruñea inguruan dago. Baina ekonomia, kultura eta harreman-mailetan Iruñea inguruan biltzen da Nafarroako bostetatik lau. Ofizialtasunak esate baterako ez du zentzurik eta ezta edukirik ere Iruñea lurralde euskaldun bezala ez hartuz gero. ¿Zertarako balio dezake Goizuetan edo Lekunberrin euskarak ofizialtasun-maila eduki-teak, ondoren herri horiek, beste herri guztiek bezala, beren Administralgoarekiko harremanetarako, epaiketarako, ekonomia edo ikasketen inguruko gorabehera guztietarako, bide bat egiteko edo esne-jetzigailu bat jar dezaten subentzio- edo diru-laguntza bila ere Iruñera etorri beharra baldin badaukate? Nafarroan Iruñean euskarak ofizialtasuna balu, Nafarroan euskara beste probintzietan bezala ere, ofizialtzat jo liteke. Iruñean ez izanez gero ordea, Nafarroan ofizialtasunak inolako edukirik ez duela aitortu behar.

Bestalde gainera, Nafarroan euskaldunik gehiena dagoen herria Iruñea eta Iruñerria da; hogeitamar mila gutxi gorabehera. Baina gainera, hemen dira ikaslegoa, unibertsitateak, Gobernuak, Ospitaleak eta abar.

Eta bestalde opzio edo aukeraren bidea. Gaurko gizartean, eta nahiz eta diglosiaren teoria guztiak beren oinarria eduki, nahiz eta bilinguismoa luzarora desorekatzen den egoera dela ontzat hartu, nahiz eta nik ere aukeraren bideak dituen akats ikaragarri guztiak

ikusi, ez dago eta ezin liteke egon gainera beste biderik. Gizarteak ez luke onartuko inolaz ere eta luzarora gure aurka bihurtuko litzaiguke. Aukera eta gizartearen borondatea dira gainera, euskararen gaitasunaz eta bere gizarteko egoeraz gain, euskara aurrera atera dezaketen bideak.

5. Beste estatutuetan hizkuntz legeek duten aurreikusia

Espainiako estatuan, Nafarroaz gainera, beste sei estatutuk erabakitzen dute zein izanen den beren hizkuntzaren araua.

Estatutu guztiek antz handia daukate. Batak bestea kopiatu ez badu ere, gutxienez zeharbegiratuak botaka eginak dira.

Sei estatutu horietan badira hiru kasu Nafarroarekin konparabideren bat egitea merezi luketenak. Nafarroan euskarak duen egoerarekin antzik handiena Valentziako Komunitate Autonomoak du. Han ere, Mesetako lurraldean, ez bait da katalana edo beren estatutuan esaten den bezala, valentzianoa erabiltzen. Betiere bada ezberdintasun bat; Nafarroan euskara erabiltzen ez den tokietan galdu egin da; eta Valentzia-ko mesetan berriz, badirudi ez dela inoiz katalanera edo valentziera hitzegin. Baina Valentziako estatutuan, bere zazpigarren artikuluan hain zuzen ere, Valentzianoa Komunitate Autonomo guztian ipintzen da hizkuntza ofizial bezala. Egia da, gero artikulua horren seigarren eta azkena den atalean, hizkuntza batak edo besteak erabilpen handiena duen lurraldeak zeintzuk diren esaten dela legearen bitartez erabakiko dela. Baina ofizialtasunak beti, komunitate osoan jarraitzen duelarik. Erabilpen hau, zalantzarik gabe, askoz ere hobeki dator bat Konstituzioko 3. artikulurekin, Nafarroako Foru-Hobekuntzarako legearena baino.

Bigarren kasua, adibidea jartzeko besterik ez bada ere, Aran haraneko edo bailarako hizkuntzarena da; Katalunian ez zaio ofizialik maila eman, eta aipatzen bada ere, onikusia eta zaindua izanen dela esateko besterik ez da.

Hirugarrena Asturiasko estatutua da; bere laugarren artikuluan, bablea zaindu eta errespetatua izanen dela aitutzen du eta eskolatan erakutsia, beti bere bereizitasunak errespetatuz, baina hizkuntza horri ofizialtasunik eman gabe.

Euskal Komunitate-Autonomoan, Katalunian, Galizan eta Balearietan bi hizkuntzek komunitate osorako dute ofizialtasuna. Bakarrik Balearsetako estatutuak hizkuntzarenatik inor ez dela gutxietsia izanen aipatzen du.

6. Nafarroako euskararen legearen aurreproiektuak

Bi egitasmo edo legegai edo proiektu osotu zituen Nafarroako Gobernuak Legea Parlamentu Foralean eztabaidatu aurretik.

Lehendabizikoa prentsan 1985eko urriaren 27an azaldu zen. Egunkariak egun batzuk lehenago ziotenez, aurreko asteazkenean hain zuzen ere, egitasmo edo legegai hori onartua izan omen zen.

Lehendabiziko proiektu honetan azaltzen da lehen aipatutako terminologia: euskarak gehiengo duen lurralderako "predominio" hitza erabiliz hain zuzen ere, baina ez Valentziako kasuan bezala aipamen hutsa egiteko, baizik eta ofizialtasuna euskararen gehiengo duela dioen lurralde horietara mugatzeko baizik.

Lehendabiziko proiektu honetan bi lurraldetan bakarrik zati-tzen da Nafarroa, euskaldungoak gehiena duela dioenean eta euskaldungoak gehiengo ez duenean. Batean euskarak, gaztelaniarekin batera, egoera ofiziala du. Bestean berriz ez.

Beste bitxikeria askoren artean ordea, badu proiektu honek berezitasun bat, hain zuzen ere irakaskuntzari buruz, alegia Oinarritzko Heziketa Orokorrari dagokionez, eta eskola publikoetako zera da euskararen (ez euskarazko) irakaskuntza obligaziozko bezala jartzen zuela. Bigarren proiektuan eta legean obligaziozkotasun guztiak desagertzen dira, nahiz eta lehen proiektuak behar horri buruz zuen salbuespen-bidea bertan gelditu. Zera esan nahi

nuke, lehen proiektuan euskararen ikaskuntza nahitanahiezkoa jartzerakoan, horretatik at edo kanpo gelditzen ziren lurralde euskaldun delakoan betirako ez zeudela azaltzen zutenak; gero obligaziozkotasuna kendu ondoren eta aukera jarriz gero, aterabide hori ere ez da beharrezko, baina hala eta guztiz ere legean iraundu.

Proiektu honek alegia, ez du esaten lurralde euskalduna zein den erabakitzeke erabiltzen dituen kriterio edo oinarriak zeintzuk diren. Herri-zerrenda bat bakarrik ipintzen du.

Bai proiektu honetan, nola hurrengoan, euskarari euskera deitzen zaio, gaztelaniazko testuan ere. Ondoren legearen idazkian, jakina den bezala, vascuence hitza ezarri zioten, parlamentuan Del Burgo jaunaren alderdikideek aurrera botatako aldaketa onartu ondoren.

Lehen egitasmo hau, nahiz eta Nafarroako Gobernuak onartua izan, ez zen Parlamentuan eztabaidatzera ere iritsi eta bertan-behera utzi zen.

Prentsan lehen proiektu hori agertu eta handik hamar egunera Euskaltzaindiko Zuzendaritzak agiri bat atera zuen eta bertan esaten denez, kezka handia zeukan Nafarroa zatitzen zelako eta nafartarrei hizkuntzari buruzko estatutu pertsonala edo eskubide subjektiboa eman beharrean, lurralde-oinarri edo kriterioak arrunt nagusitzen zirelako. Euskaltzaindiak, bere gogora erazten du helburuetako bat hizkuntzaren eskubideak zaintzea dela eta bere kezka agertu zuela, bai Konstituzioa egin zenean, nola Amejoramentuaren Legea onartu zenean ere. Guzti hau 1985eko azaroaren 7ko agiria da.

Bigarren proiektu edo egitasmo 1986ko irailaren 30ean onartu zuen Nafarroako Gobernuak.

Proiektu berri honek, baditu lehenengoarekiko ezberdintasun batzuk, gero legean ezarriarik gelditu direnak. Hona hemen batzuk: 1.- Lurraldeak aipatzen dira eta zehazten, baina oraingoan bi beharrean, euskalduna eta euskalduna ez dena, beste hirugarren bat ere azaltzen da, hain zuzen ere lurralde "mistoa" gaztelaniatik

itzultzen oso zaila den hitzean, bere esanahia oso iluna baita. Bigarren lurralde honetan, Nafarroako erdialdeko hiririk haundienak sartzen dira Tafalla ezik. Lizarra barruan dago eta Tafalla ez. Oraingoan ere ez da arrazoinik ematen; herrien zerrenda bakarrik. 2.- Lurralde horiek, ez dira ez Amejoramentuak bezala “vasco-parlate” deitzen eta ezta lehenengo proiektuan bezala “predominio” hitza erabiliz ere; vascofono hitza azaltzen da, berriro ere euskaldun bezala itzuli beharko genukeena, baina orduan, beste lurraldeei, euskaldunak ez direnak ezin deitu. 3.- Ikaskuntzari dagokionez, nahitanahiezkotasuna ezkutatu egin da. Lurralde vascofonoan aukera daiteke. Besteetan Gobernuak egin dezake aukera jartzeko beharrezkoa iduritzen zaiona.

Proiektu hau Lege izatera iritsi zen. Eta honi buruz ez zen agiririk azaldu, nahiz eta lurraldea eta zatiketak hor egon.

Egitasmo hau azaldu zenean, batzuen helburua halako edo bestelako herri sartzea bihurtu zen eta lege honek uzten dituen ate irekietaz mirestea.

7. Proiektuari Parlamentu Foralak egindako aldaketak

Parlamentu Foralean aldaketa bitxiak egin zitzaizkion lege-proiektuari.

Ezagunena izenaren beraren aldaketa da. Proiektuetan beti euskara hitza erabiltzen zen gure hizkuntzaren deiera bezala, nahiz eta gaztelaniaz eginak izan. Legean ordea “vascuence” hitza erabili zuten, Parlamentuan aldaketa hori erabakirik.

Baina badira ere beste aldaketa nahiko adierazgarriak. Esate baterako Art. 1, 2, b) atalean euskararen zabalkundea bultzatu (:impulsar) jartzen zuen tokian, zaindu hitza (“protege”) erabiltzen da. Eta legearen testuan zehar zabalkundea ere (:“fomento” hitza, alegia) desagerrarazi da, azaltzen zen toki guztietan. Aldaketa hau nahiko adierazgarria da. Euskararen zabalkundea edo aurreratzea, fomentoa azken finean, gaitzetsia gelditu zen aldaketa honetan.

Euskalkiak errespetatu eta zaindu beharrekoak bezala jartzen dira. Egiten ditu ere beste aldaketa batzu, esanahi gutxiago dituztenek badira ere, esate baterako 11. artikuluan eta euskalduntzat hartzen den lurraldean fedatario edo notariak herritarrak eskatzen duen hizkuntzan eman beharko ditu dokumentuak, baina euskaraz baldin badaude ez dute balioko "vascofono"tik at. Gogoan izanik erregistroak ez daudela "vascofono"an, esaidazue zertarako balioko duen Lekunberriko notariak euskaraz eman liezagukeen idazki batek eremu bati erakusteko ez baldin bada. 16 eta 17.garren artikulok desagertzen dira.

Parlamentuan proiektuari egindako aldaketak euskararekiko legearen jarrera gogortu egin zuen, bai irudiari buruz eta baita ere edukinari buruz.

Gogorra da, besteak beste, euskararen zabalkundeari buruz ziren aipamenak, fomentoari buruz alegia, kenduak izatea Parlamentuan, horrek adierazten duen borondate politikoa euskarak ez dezala aurrera egin bait da, eta gehiago oraindik, euskarak ez ditzala, askotan injustiziaz eta zapalkuntzaz, galdu dituenak eskura berriro.

8. Nafarroako euskararen legearen egitura eta edukina

Legeak lau titulu edo atal dauka. Lehenengoa erabaki orokor edo oinarriak sartzen dituena bost artikulutan. Titulu honetan euskararen erabilpena egituratzen da, legearen helburu eta muga eta oinarriak, ofizialtasunaren edukina eta hiru lurraldeak ezartzen dira. Azkenik hiru lurraldeetako bereizketa egiten da, hiru eremutan alegia. Ez da mugaketarik edo konzepturik ematen. Bakarrik herri zerrendak ematen dira, bai eremu "vascofono"koak eta baita lurralde mistokoak ere. Herri hauetan aldaketaren bat sartu zen, adibidez Barañain lurralde mistoan.

Baina hemen bai ofizialtasunari buruzko gorabehera bati erantzuna eta zehaztasuna eman behar diogu. Nahiz eta legeak hiru

lurralde ezartzen duen, ofizialtasuna lurralde batean, bakarrik dago zona "vascofono"an. Beste alde batetik esanda, zona mistoan euskara ez da ofiziala. Ofizialtasunari buruz orduan bi lurralde dago bakarrik. Hau argi gelditzen da Foru Hobekuntzako 9. artikulua kontuan hartzen badugu. Artikulu horretan zehazki esaten da euskara ere ofiziala lurralde euskaldunean izanen dela eta ez beste inon. Eta jakina da euskararen legeak artikulu hori zabaltzen duela. Baina gainera legearen textuak berak ere, Parlamentu Foralak egin zion eraskinean eta aipatu dugun 12. artikuluan ezartzen bait da lurralde euskaldunatik kanpo baliorik izan dezaten notariak edo fedatarioek gatzelaniaz atera behar dituztela beren agiriak. Hau hola izanik "vascofono" a ez den zona terminologia ez da egokia, zeren eta mistoa ere vascofonoa ez den lurraldea bait da. Legeak bada terminologian hutsegite horiek izan arren, argi dauka "vascofono" a ez den guztia ez "vascofono" a dela, eta ondorioz lurralde mistoan, tamalez, euskarak ez duela ofizial mailarik.

2. tituluan ofizialtasuna eta 3.ean euskal irakaskuntzaren zabal-kundea egituratzen dira.

Bai titulu batean nola bestean oinarri orokorrak ematen dira lehendabizi eta ondorean zona vascofonoari, mistoari eta vascofonoa ez denari dagokiona zehaztu.

Euskararen erabilpen ofizialari buruz zera esan daiteke, oinarri orokorretaz gainera, lurralde euskaldunean, edozein herritarrek administralgoarekiko harremanetan nahi duen hizkuntza —gatzelania ala euskara— aukera dezake eta administralgoak herritarrek aukeratu duen hizkuntzan erantzun beharko dio. Berdin epaiketa gora-beheretan... nahiz eta Elizondon Distritoko epaile bat besterik ez izan. Eta berdin idazki publikoei dagokionez, baina hor, lurralde horretan, erregistrorik ez dago.

Lurralde mistoan berriz herritarrak eskubidea dauka administralgoari nahi duen hizkuntzan zuzentzeko, baina erantzuna zein hizkuntzatan izanen den ez dago ziurtaturik.

"Vascofono" a ez den lurraldean berriz, herritarrak eskubidea dauka, nahi duen hizkuntza erabiltzeko, baina Administralgoak

(18. artikuloa) itzulpena egin dezala eska liezaioke. Artikulu hau bene- benetan ez da bakarrik tamalgarria, baizik eta baita ere zaltzailea eta agian inkonstituzionala, hizkuntzaren arrazoinagatik pertsonak bereizi egiten bait ditu. Ablitasko belodromoan aleman bat jeisten bada egazkin batean eskubide gehiago dauka aleman hizkuntzari buruz, Ablitasko batek euskararekiko baino.

Guzti horretaz gainera eta beti ofizialtasunari dagokinez, boletín ofizialek bi hizkuntzatan argitaratuko direla erabakitzen du eta hasia da bi hizkuntzako argitalpen hau. Erabakitzen da baita ere kontseiluan argitalpenak elebidunak izanen direla. Eta gainera Iruñean erakunde itzultzaile bat sortuko dute, Parlamentuak egin zuen zehaztasunean.

Irakaskuntzari buruz berriz hona zein den egoera: oinarriko heziketa orokorrari dagokiona darabil bakarrik legeak. Aipatu aipatzen ditu beste ikasketa motak ere, baina eskubideak bakarrik O.H.O. delakoari buruzkoak dira.

Lurralde "vasofono"an guraso edo arduradunak aukeraren eskubidea du.

Gertatzen da, ordea, oraindik Nafarroako Gobernuak ez diuela bereganatu heziketa konpetentziak, irakasle guntzionarioak ez dira Nafarroako Gobernuak.

Lurralde mistoan berriz eskubideak ez dira zehatzak. Heziketan euskararen sartzeari urratsez urrats, gero eta gehiagoka eta nahikoa izanen den eran egingen omen da.

Baina aukera egin daitekeela ez dago ezaririk. Lurralde mistoan Gobernuak bere borondate eta dekretoz zehaztu du gehiago.

"Vasofono" a ez den lurraldean euskarazko ikaskuntzak ez du legean inolako babesik; baizik eta bakarrik euskararen ikaskuntzak.

Tamalgarria da artikulu hau ere, 26.a, hain zuzen ere! Murtxante edo Tafallako nafartarrek ez dute inolako eskubide zehatzik, euskarazko ikaskuntza den ondasun hori ez dago nafartar guztien esku.

Legeak 13. tituluan komunikabideei buruz egiten du aipamena. Esaten du Gobernuaren esku gelditzen dela, ondorean legearen zabalkundea bezala.

9. Nafarroako euskararen legearen balorapena

Lege honen azterketa egiterakoan, saiatu naiz alde zurretik baldintzatzan dutenak aipatzen. Euskararen legeak dituen edo izan litzakeen hutsuneak, ez dira denak legetik beretik sortu edo legea egin zenean sortu. Lehendik ere asko mugaturik zegoen, hasteko konstituzioaren aldetik, baina batez ere Amejoramentua den Nafarroako Estatutuaren aldetik. Lege horrek muga bat ezartzen du, Nafarroan euskarari buruz lurraldeak daudela alegia eta horietako batean bakarrik duela euskarak maila ofiziala.

Oztopo hori gaindi zitekeen, baina horretarako, legeari aterabide bihurri bat aurkitzeko, lege hori berbera egin zutenek ez zuten besterik egiteko borondaterik. Gehiago oraindik; legea egin zutenean, euskarak aurrera egin ez zezan borondatea ezarririk utzi zuten.

Lege hau ezberdina da beste guztietatik, autonomietan atera diren beste guztietatik.

Agian, gauza onik ere badu ordea lege honek, nahiz eta tekniki txarra izan eta bertan azaltzen den borondatea ere hain herstua izan.

Duen gauza ona ere ordea, alde txarra duena da.

P.Z.

LA LEY DEL VASCUENCE

LA LOI DE LA LANGUE BASQUE

El presente estudio aborda la Ley del Vascuence en Navarra de 1986 desde la doble perspectiva jurídico-política.

Los epígrafes introductorios reseñan la historia del euskara en Navarra (su marginación política, la falta de oficialidad), la importancia sociolingüística de la oficialidad en la vida de una lengua, los derechos del euskara en el derecho privado navarro (Ley 192 del Fuero Nuevo).

Los capítulos centrales estudian la Ley del Vascuence en su texto y contexto, en sus antecedentes y en sus consecuencias: tanto los condicionamientos jurídico-políticos (la Constitución española en el art. 3, la Ley del Amejoramiento del Fuero de 1982 en el art. 9), su comparación con las legislaciones lingüísticas de seis Estatutos de Autonomía del Estado español (Catalunya, Valencia, Baleares, Asturias, Galicia y Comunidad Autónoma Vasca), como en los anteproyectos de la Ley del Vascuence en Navarra (1985, 1986) y en los cambios introducidos en el Proyecto en el Parlamento Foral y se centra más detenidamente en el análisis crítico de la estructura y contenido de la actual Ley del Vascuence.

La présente étude aborde la loi de la Langue Basque en Navarre de 1986 à partir de la double perspective juridique-politique.

Les épigraphes d'introduction font un compte rendu de l'histoire de la langue basque en Navarre (son marginalisme politique, son manque de caractère officiel), l'importance sociolinguistique du caractère officiel dans la vie d'une langue, les droits du basque dans le droit privé navarrais (Loi 192 du "Fuero nuevo").

Les chapitres centraux étudient la Loi du Basque dans son texte et contexte, dans ses antécédents et dans ses conséquences: aussi bien, les conditionnement juridique-politiques (la Constitution espagnole dans l'art. 3, la loi d'Amélioration du "Fuero" de 1982 dans l'art. 9), sa comparaison avec les législations linguistiques de six Status d'Autonomie de l'Etat espagnol (Catalogne, Valence, Asturies, Baléares, Galice et Communauté Autonome Basque) que les avant-projets de la Loi de la Langue Basque en Navarre (1985-1986) et les changements introduits dans le Projet au "Parlement Foral" et pour se centrer avec plus de précision dans l'analyse critique de la structure et le contenu de la Loi actuelle sur la Langue Basque.